

QB 5962

A MAGYAR GAZDASZÖVETSÉG KIADVÁNYA

AGRÁRIUS TÖREKVÉSEK.

MULT, JELEN ÉS JÖVŐ

AZ IGAZSÁGÜGYI ÉS KÖZIGAZGATÁSI TISZTVISELŐK
TOVÁBBKÉPZŐ TANFOLYAMÁN TARTOTT ELŐADÁS

BERNÁT ISTVÁNTÓL

BUDAPEST, 1912.

KILIÁN FRIGYES UTÓDA EGYETEMI KÖNYVÁRUS

BI ZOMÁNYA.

1975 APR 14

1987 FEB 5

A MAGYAR GAZDASZÖVETSÉG KIADVÁNYA

AGRÁRIUS TÖREKVÉSEK.

MULT, JELEN ÉS JÖVŐ

AZ IGAZSÁGÜGYI ÉS KÖZIGAZGATÁSI TISZTVISELŐK
TOVÁBBKÉPZŐ TANFOLYAMÁN TARTOTT ELŐADÁS

BERNÁT ISTVÁNTÓL

BUDAPEST, 1912.

KILIÁN FRIGYES UTÓDA EGYETEMI KÖNYVÁRUS
BIZOMÁNYA.

MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM
Könyvtára
QB 5962

R02

TISZTELT Uraim! Tartozom Önöknek azzal a feltevessel, hogy érdeklődnek minden oly mozgalom iránt, mely a haladás, a nemzet és az emberiség fenköltebb céljainak megvalósítására, a létező bajok orvoslására, az elnyomott, de jogos érdekek érvényesítésére irányul. Nem kevésbé kötelességem abban a véleményben lenni, hogy ezen készségük és elhatározásuk oly erős, hogy nem rettennek vissza apró akadályoktól, készek és hajlandók levetkőzni az előítéleteket, a melyeknek talán öntudatlanul uralma alatt állottak. Így az igazság keresésében számíthatok az Önök őszinte és meleg támogatására.

Ebben a meggyőződésemben választottam előadásom tárgyául a *magyar agrármozgalom* ismertetését, mert azok a férfiak, a kik hazánk jogszolgáltatásának részesei, illetőleg közigazgatását kezükben tartják, a kik fokról-fokra emelkedve mind nagyobb befolyást nyernek ezen ügyeknek intézésénél, véghetetlenül értékes munkatársaink lehetnek oly célok megvalósítása körül, a melyeket én, mint már érintettem, a haladás, az emelkedés, a nemzeti nagyság tényezőinek tartok.

A mi mozgalmunknak gyökere, mint sok egyéb a mi bennünket még ez idő szerint is mozgat, 1848-ra nyulik vissza. Ennek az évnek munkája vágott új utat, nyitott új ösvényt a magyar birtokpolitikának, ekkor nyilott új szaka a fejlődésnek a magyar földműves népesség életében. A jobbágyság megszüntetését azonban tényleg már az 50-es években uralkodott abszolútizmus vette munkába. Ekkor történt meg a földművelésnek a középkori terhektől való mentesítése, a régi jobbágyságnak szabad kisbirtokosokká emelése, ekkor jutott a régi földesúri osztály abba a reá nézve nem kívánatos helyzetbe, hogy kiközkenve a régi kerékvágásból, a pénzgazdálkodásnak előtte ismeretlen útjaira volt kénytelen áttérni.

Az 50-es évek munkája a viszonyokhoz képest eléggé konzervatív volt. Az abszolút kormány *Bezirkerei* nem voltak barátai annak a középosztálynak, mely az 1848-iki szabadságharcot csinálta, ebből kifolyólag nem is érezték át fájdalmait és nem voltak hajlandók osztozni szenvedéseiben. A mit lehetett megtettek ellenük. Az igazi pusztulás azonban csak későn következett be, részben azért, mert még egy darabig a középosztály úgy, a hogy, tartotta magát, régi erőforrásait igénybe véve, részben pedig azért, mert azok a pusztító tényezők, a melyek az osztály sorsát megpecsételték az 50-es években, hatásukat kifejteni még mindig nem tudták.

Az igazi pusztulás a 60-as évek végén és azokban az évtizedekben állott be, melyek ezután következtek. Ekkor jutottunk igazán a közlekedő eszközök tökéletesítése folytán közvetlen közelébe Nyugatnak, vettük át törekvéseit, neveltük nagyra azt a meggyőződést, hogy *szegény ország szabad nem lehet*, a gazdagsághoz pedig, csak gazdasági életünk industrializálása és kommerczializálása útján juthatunk el. Ez a mezőgazdaság declaszifikálását jelenté.

A középkort, mely minálunk 1848-ig nyulott, a földbirtok túlnyomó súlya, a földbirtokos osztály döntő befolyása jellemzi. Ezzel szemben a modern élet az iparra, kereskedelemre s az ezeket folytató úgynevezett harmadik rendre támaszkodik. Pontról-pontra konstatálhatjuk, miként nyomulnak előre az új irány hívei és védői, miként jutnak mindinkább veszélyeztetett helyzetbe azok, a kik a földet és a földműves elemeket pártfogolják. Csodálatos és nagyon jellemző, hogy az új törekvések a nagyrészt földbirtokosokból álló törvényhozás útján érvényesülnek. Ez biztosítja az ingótőke szaporodását, hatalma erősödését. Ez törli el az uzoratorvényeket, a szabadság és a várható emelkedés nevében. Ez honosítja meg a váltót, szavazza meg a külön kereskedelmi törvényt és tér át részleteiben is oly alkotásokra, a melyek a nem földbirtokos elemek fölényét biztosítva, hátra tolják a falut és ezzel a magyar nemzeti élet legjelentékenyebb tényezőinek nagy részét.

Csak a legkiválóbbak, sőt ezek közül is csak egyesek jutottak el oda, hogy szembe szálljanak azzal a modern irányzattal, mely mindent elborítani készült, hogy formulázzák azokat a követelményeket, a melyeknek figyelemben tartását nemcsak

a mezőgazdaság, hanem az egész nemzeti élet szempontjából nélkülözhetetlennek kellett tekinteniök.

1879-ben Székesfehérváron országos jellegű kiállítást rendeztek. Ennek a kiállításnak keretében az összegyűlt gazdák szövegezték kívánságaikat és elmondották, hogy mit várnak a kormányzattól s mire igyekezzenek reá birni gazdatársaikat.

Az első pont az amerikai és orosz verseny ellen teendő intézkedésekről szólt, a többiek az állattenyésztés, borászat és a munkáskérdéssel foglalkoztak. A mozgalom jelentősége azonban főleg abban nyilvánult, hogy bizonyos fokig sikerült megmozgatni a gazdákat és általánossá tenni azt a nézetet, hogy a mezőgazdaság, mint legértékesebb és legrégebbi iparunk, megérdemli a legmesszibbre menő támogatást és figyelmet. Ily kongresszusok aztán még Budapesten, Kassán, Szegeden, Pozsonyban, Kecskeméten, legutóbb pedig Siófokon tartattak s mind nagyobb számban hozták össze a földből élő polgárok ezreit.

Az ily alkalmakkor kifejtett eszmecsere és a hozott határozatok termékenyítőleg hatottak. A sajtóban és a közéletben befolyásukat sokáig lehetett érezni. Mindenki tudta és kétségbe vonni senki sem merte, hogy a mezőgazdaságnak fontossága döntő reánk nézve. Csak természetes volt tehát, hogy a gazdák maguk részéről szintén igyekeztek létesíteni azt, a mit okosnak és szükségesnek tartottak. Ez a kedvező hangulat és felfogás új táplálékot nyert, a mikor *Széchenyi* Imre gróf és társai Amerikából visszatérve, egyrészt az amerikai gazdálkodás és üzleti élet követendő eredményeire mutattak reá, másrészt pedig a homestead, birtokminimum stb. eszméjét pengetve, a mezőgazdasági életnek az új viszonyoknak megfelelő jogi szervezést és védelmet követeltek. Sajnos, nem tartottak ki kellően, nem voltak elég erősek a támadásokkal szemben és a túloldáról felkerekedett viharoknak kellően ellentállni nem voltak képesek.

A régebben elhanyagolt földművelési kormányzat ezen a nyomon még is új fejlődést vett. Tevékenysége kiterjedt a nemzeti életnek oly vidékeire is, a melyeket előbb érintetlenül hagyott. És ha tekintjük azt a jelentést, mely 1872-ben, a földművelés, ipar és kereskedelemügyi miniszter megbízásából *Fest* Imre akkori államtitkár tollából megjelent s mely e miniszterium tevékenységét tünteti fel, szinte csodálkoznunk kell azon szűk-keretű munkán, mellyel akkor még megelégedtek. A szakoktatás

fejlesztésén túl a minisztérium munkája főleg a lótenyésztésre, az állati járványok elfojtására, a növénytermelésre és nagyon kis körben az erdészetre terjedt ki s főleg buzdításban, figyelemztetésben, okszerű közvetítésben merült ki. Nemzeti birtokpolitikáról, a mezőgazdasági hitel szervezéséről és általában azokról a kormányzati ágakról, melyek ma a földművelési minisztérium főbűszkesége, komolyan szó is alig volt.

A *tőzsde-törvényjavaslat* kidolgozását azonban már komolyan tervbe vették. Negyven évazonban nem volt elég e régi terv megvalósításához.*

Arra nézve, hogy a helyzetet, azaz a mezőgazdaság elhanyagolását kellően megérthessük, reá kell utalnunk arra, hogy Magyarország Nyugat eszméinek a nyomása alatt áll. Azonban a nyugati államokban a földművelés kisebb jelentőségű, mint nálunk, elhanyagolása ennél fogva kevesebb kárral járt. Ellenben viszonyaink között ez az egész gazdasági életnek helytelen irányba való térítését, tehát szinte az egész nemzeti élet békókba verését jelentette. Ne feledjük azt sem, hogy a magyar kereskedelem és ipar, ezernyi körülménynél fogva, melyeket itt részletezni bajos volna, erősen Ausztria befolyása alatt áll. Fellendüléséből jórészt az osztrákok huznak hasznot s így történt azután, hogy a gazdasági irányzatok kihasználásával Ausztria azért, a mit politikai téren 1868-ban elvesztett, gazdaságilag bőven, de nagyon bőven kárpótolta magát. Amint azonban az évek multak s a követett egyoldalú politikának káros hatása nyugaton is érezhető lett, beállott az erős, el nem odázható reakció. A világosság ez alkalommal nem keletről, hanem nyugatról jött el hozzánk. Egy egyszerű bérlő szavára sorakoztak harci rendbe a német gazdák ezrei és százezrei, hogy helyreállítsák a megbontott egyensúlyt s új irányt adjanak Közép-Európa gazdasági politikájának.

Ugyanebben az időpontban támadt fel a reakció az egyoldalú politikával szemben nálunk is és akadtak férfiak, a kik az ily munkával járó kockázatot magukra véve, a nemzet nagy tömegének érdekeit előmozdító politikát kerestek, a mely más, mint okos agrárpolitika, a dolog természeténél fogva,

* Fest Imre: A földművelés, ipar és kereskedelmi m. kir. minisztérium öt évi működése. 1873. 119. lap.

nem lehetett. Hogy ennek a megindított mozgalomnak jelentőségét kellően méltányolhassuk, szükséges reámutatnunk egy pár jellemző körülményre, a melyek az akkori helyzetet megvilágítják.

A modernizálódó magyar állam a költség előteremtése végett kénytelen volt a kereseti ágakat, ezek között a földművelést nehéz adókkal terhelni. Ezzel szemben nem tudta biztosítani a produktivitás megfelelő emelkedését. A vámtarifák úgy voltak megszerkesztve, hogy az olcsó külföldi nyers termények rendelkezésre álljanak az iparnak. Arról, hogy a mezőgazdaság is védelemre szorulhat, komolyan alig esett szó. Az iparos vámokból első sorban Ausztria huzott hasznot, az agrárvámok a magyarság érdekében lettek volna. Ez megfejt sokat, de azt még sem lehet elhallgatni, hogy a gazdák nemcsak a Lajtán innen, hanem túl is nagy mulasztást követtek el és nem érvényesíték befolyásukat a vámszerződések kötésénél a mezőgazdaság javára.

Szomorú, de igaz, hogy a földbirtokellenes politikának, mely okokból azt nem szükséges fejtegetni, azok is tevékeny munkásai voltak, kiknek legnagyobb érdekük lett volna az ellenkező irány istápolása. *Sunt lacrimae rerum*. A nagyrészt földbirtokosokból álló törvényhozás többségének fogalma sem volt arról, hogy ilyen közgazdasági politika mellett megássa a magyar mezőgazdaság sírját s ezzel együtt kockára teszi a nemzet politikai létét, melyet csak biztosított, önálló és független polgárok tarthatnak fenn.

Mindezen botlások, tévedések és mulasztások némileg menthetők azzal, a melyre utaltunk, hogy t. i. vezető köreink Nyugat eszméinek és törekvéseinek hálójában voltak elfogódva. Azt hitték, hogy még a földbirtokosságot is föl kell áldozni, ha az idők sodra ezt úgy kívánja. Kézpénznek fogadták el azt az állítást, hogy az ipar és kereskedelem emelése okvetlenül maga után vonja a földművelés emelkedését is. Ezrek, sőt százezrek pusztulása kellett hozzá, míg e nemzetközi délibáb semmivé foszlott szét.

Milyenné fejlett ez úton a helyzet, arra nézve két nagy nyugati állam, Anglia és Franciaország viszonyait óhajtom röviden jellemezni.

Az uralomra jutott gazdasági irány főfészke és tűzhelye

Nagy-Británia volt. Itt vette először magának a fejlődő gyár-
ipar azt a bátorságot, hogy szembe szálljon a föld érdekeivel
és a maga részére követelje a fensőbbsegeket, előbb gazdasági,
majd politikai téren is. A helyzet ezeknek a törekvéseknek
ott rendkívül kedvezett. A szigetország helyzete, gyarmatai-
nak jövője, kereskedelmének érdekei mind összpontosultak
arra nézve, hogy *Cobden* és *Bright* törekvései sikert érjenek el*
A mult évszázad harmadik és negyedik évtizedében folyt le a
harcz azon gabnavámok eltörléseért, a melyekkel Nagy-Británia
mezőgazdasági termelését az idegen versenynyel szemben
védelmezte, jövedelmezőségét fenntartotta. A kereskedelem
szabadságának jelszava alatt folyt a küzdelem és ezeknek
vezetői nem késtek kifejtteni, hogy a gabnavám eltörlése milyen
általános érdeke a nemzetnek. *Cobden* abban a beszédében,
melyet 1843 május 3-án a *Drury Lane*-színházban tartott,
kifejtette, hogy a kereskedelem szabadságát az általános béke
feltételének tekinti. Ennek beköszöntésével új kor fog nyilni
s a kereskedelem szabadsága révén fejlődni fog a kereskedelem,
gazdagság, a jólét Nagy-Britániában és ez úton a világ többi
országaiiban is. Fogadják el a kereskedelem szabadságát az
egyed nemzetek és a háború épp oly lehetetlenné fog válni
köztük, mint *Middlesex* és *Surrey* két angol vármegye között.
A kereskedelem szabadsága, tehát a vámok megszüntetése,
mondotta egy másik beszédében, felhasználja a gépek minden
tökéletesítését, ez úton csökkenti a termelési költségeket s így
lehetővé teszi, hogy az olcsóbb gyártmányokkal a kereskedők
új piacokat hódítsanak meg. Azután beszédét befejezve, az
ezekre menő hallgatóság zajos helyeslése mellett jelentette
ki, hogy a maga részéről azért annyira boldog, a mikor a keres-
kedelem szabadságát védelmezheti, mert ez úton az emberiség
legnagyobb érdekei találnak kielégítést. Ez készíti elő az utat
arra, hogy az egyes nemzetek közelebb jussanak egymáshoz,
ez mozdítja elő a békét, javítja a közérkölcset, a kormány-
zatot és meggyöngíti a kiváltságolt osztályok uralmát. Szóval
paradicsomi állapotokat jelent, mert mindenki megkapja a

* Persze, nem nagy áldozatok nélkül. 1840-ben 5.700, 1843-ban
50.000, 1844-ben 100.000 s 1845-ben 250.000 fontot költött a liga
agitációra.

magáét s a kereskedelem szabadsága révén emelkedni fog a földek értéke, felvirágozik a földművelés, általánossá lesz a jólét és boldogság.

Az izgatás oly heves, a támadás oly erős volt, hogy a kabinet és a törvényhozás végül is engedett. Eltörölték a gabnavámokat és a mi az ipart és kereskedelmet illeti, *Cobden* reményei valóra is váltak. Nagy-Británia oly erős, oly gazdag és oly népes lett, hogy messze túlszárnyalta a többi nemzeteket. Bennünket azonban e helyen főleg az érdekel, mennyire váltak be *Cobden* és társainak ígéretei és reményei a mezőgazdaságot illetőleg. Erre nézve olyan írókat és tekintélyeket fogok beszélni engedni, a kik illetékesebbek nálamnál.

Tudnunk kell mindenek előtt, hogy a XIX. században évtizedeken keresztül az angol mezőgazdaság fejlődése igazán bámulatos volt. A múlt század 70-es éveiben, ha követendő példákra kellett hivatkozni, rendesen Angliából szedtük azokat, mert az ottani farmerek voltak a legelsőek az állattenyésztés és szemtermelésben. Csaknem csodálatos hozamokat értek el a mesterséges trágyák alkalmazásával s bámulatos egyedeket állítottak elő, a mi a húst, tejet illeti, a marhatenyésztésnél. A hanyatlás azonban nem maradt el. Ma már Angolországban szemtermelése alig jelent valamit és marhatenyésztése sem ad annyi jövedelmet, mi a mezőgazdaság hanyatlását megakadályozhatná. Igaz, hogy Angliában már régebben nagy bűnt követtek el az egészséges fejlődés ellen, a midőn nem gondoskodtak arról, hogy a kicsiny birtokosság eredményesen tudjon szembeszállni azokkal a nagytőkésekkel, a kik az iparban és kereskedelemben szerzett milliókkal hajlandók voltak kivásárolni őket ősi birtokaikból. Az angol kisbirtokosság elpusztulása tudott tény. A legutóbbi idők fejleményei azonban oda-juttatták Nagy-Britanniát, hogy a nagyüzemek is megszűntek jövedelmezőnek lenni és a bérlők is csak úgy tudták magukat ideig-óráig fenntartani, hogy a tulajdonosok képesek voltak óriási áldozatokra. Ez azonban nem eredményezte azt, hogy a bérlőt és a parasztságot helyettesítő mezőgazdasági munkások jobb helyzetbe jutottak volna.

Teljes mértékben a gabnavámok eltörlése egy darabig nem éreztette hatását, bár az árak kezdettek esni.

1845-ben 50 sh.,

1850-ben 40 sh. 3 ¢

1851-ben 38 « 6 « volt a buza. A marhatenyésztők meg éppen nem panaszkodtak. 1875-ben lett vége a jó időnek s az angol föld, melynek a munkást, bérlőt, tisztartót és tulajdonost kelle táplálni, megszűnt versenyezni az idegen országok tehermentes termékeivel. Az árak végzetes hanyatlása 1884-ben következett be.

1877-ben a buza ára 59 sh. 9 ¢

1883-ban 41 « 7 «

1884-ben 35 « 8 «

1894-ben pedig ... 22 « 10 « volt.

A leszálló árakhoz a termelési költségek emelkedése járult s a vasutak olcsóbban szállítják a búzát Chicagóból Londonba. mint Liverpoolból vagy egy Londonhoz még közelebb eső állomásról.

Cobden és társai nem álmodtak az amerikai verseny erejéről, nem arról, hogy a nevelés, mely a föld fiát a városba vonja, szertelenül emeli majd a gazdasági munka bérét s be fog következni az, hogy Angliában négy év alatt (1880—84-ig) a mezőgazdasági terület értéke 5,750.000 fonttal leszállhat s hiába csökkenti a földesúr a bért, a bérlő becsülettel megéli még sem bir. Csoda-e aztán, ha az eke alá fogott terület

1878-ban 3·041 ezer acre volt s

1907-ig 1·537 ezer acre-re csökkent?

Húsnak, gyapjúnak, sőt szárnyasnak, vajnak és sajtnak is lement az ára, a mint fejlett az idegen országok termelése és ezzel kapcsolatosan bevitele Angliába. A kereskedelem szabadságának hatása az volt, hogy az *Egyesült Királyság* földbirtokának értéke, mely 1875-ben 2.007,330.000 font volt, 1894-ig 1.001,829.212 fontra csökkent. Közel 50% apadás!*

Ha ezekkel a szomorú adatokkal szembe állítjuk a gyár-
ipar és kereskedelem emelkedésének bizonyítékait, előttünk a kép a *Cobden* által festett paradicsomról és arról a pusztulásról, melyet az industrializált Anglia az egyenlőség és humanizmus nagy kárára mutat.

Mindezekből arra a szomorú következtetésre kell jutnunk,

* W. H. R. Curtler: A Short History of English Agriculture. Oxford 1909.

hogy az a nemzet, a melyet sokáig méltán tekintettünk ideálunknak, súlyos botlásokat követett el és sem pusztuló gazdáinak panaszai, sem Róma példája nem volt elég arra, hogy a merkantil érdekek szolgálatában álló törvényhozást más útra térítse és a nemzeti közvéleménynek helyesebb irányt adjon. Valóban szomorú, de konstatálnunk kell, hogy olyan nemzedékek, a melyek dicsekszenek azzal, hogy a történelem tanulságait okosan tudják felhasználni, s azt hiszik, hogy a szabadsajtó révén birtokába jutottak annak a talizmánnak, mely a politika helyes fejlődését és ezzel a kifogástalan haladást biztosítja, ilyen nagy hibákat követhetnek el. Nincs az iránt kétség, hogy Anglia arra az útra jutott, mely Róma bukásának útja volt. Olcsó mezőgazdasági terményekért feláldozta a földművelőosztályt, s ha majd egyszer a döntő mérkőzés bekövetkezik és Anglia mai hatalmát Németországgal szemben fentartani képtelen, igazolva lesznek azoknak jóslatai, a kik a hanyatlást szükségszerűnek mondták; mihelyt annak a szivós, igénytelen, az általa művelt földet szerető földbirtokosság pusztulása kezdődött, melyből *Cromwell* ezredeit kiegészíté és a melynek fiai Waterloonál segítettek letörni a század legnagyobb katonai géniejét.

A másik nemzet, a melynek mezőgazdasági helyzetével itt foglalkoznom kell a francia. Szemben azzal a felfogással, mintha a forradalom előtt a francia mezőgazdaság nem tudott volna dicséretes eredményeket elérni, hivatkozhatom arra a tényre, melyet egykorú tekintélyek állítanak, hogy a jobbágság egy része a legrosszabb viszonyok között is képes volt a maga részére türhető jólétet biztosítani. A forradalom agrárpolitikájának legilletékesebb bírálata az a tény, hogy a parasztság kezében lévő földbirtok máig sem szaporodott észrevehetőleg, sőt azok a telkek, melyet parasztok művelnek, ma nagyrészen el vannak adósulva, azaz hozadékuknak jelentékeny része a tőkések és kölcsönt adók vagyonát gyarapítja. A gazdagnak hirdetett francia paraszt a valóságban rendszeren a hitelezők jobbágya, a kik könnyű szerrel megtehetik azt is, a mit a volt földesúr már csak önzésből sem igen csinált, elűzhetik a parasztot birtokából, mely bármily kicsiny is, de neki mindene volt. Az 1892-ben tartott mezőgazdasági enquete szerint a föld értéke tíz év alatt 15%-al, a nyers termésé pedig 844 millió frankkal,

a tiszta jövedelem 329 millióval csökkent. De nemcsak a jövedelem csökkenéséről kell és lehet beszélni. A francia falusi élet sebei és fogyatkozásai szaporodtak, a munkáskezek meg ritkultak s az, a ki falun marad, munkára alig képes vagy hajlandó-többé. A hézagot a gépek sem tudják megfelelően kitölteni. Az oly tulajdonosok, a kik maguk művelik a földet, ritkák-ká lettek, mint a fehér holló. A nagyváros, a gyáripár magához vonja a falu lakóit. A gyárban a kereset, ha nem is könnyebb, de állandóbb, biztosítottabb. Az utczák karbantartottak, rendszeren világítvák gáz, sőt villamossággal. Ott van a pósta, rendelkezésre áll a vasút, a tiszta, jó egészséges víz, a mindenre ügyelő rendőrség felel az élet biztonsága és nyugalmaért. A paraszt mindezekből csak nem egészen ki van zárva. A faluban, vagy a tanyán magára van hagyatva, mindenről neki kell gondoskodni s azok a súlyos adók, melyeket tőle beszednek, a városok gyarapítására és emelésére folynak .be. De mind ezeknél még rettenetesebb az, kiált fel *Fontgalland* a kinek ez évben megjelent tanulmányából* idézzük e szomorú sorokat, hogy a paraszt még *feleségre sem számíthat*. A műhely, a gyár s az ezek körül nyiló alkalmak elvonják a fiatal leányt azoktól a foglalkozásoktól, a melyeket a falusi háztartás megkíván. S így a paraszt legény, a ki tudja és érzi, hogy a munkás, szorgalmas és takarékos nő a háznak lelke, vonakodik a nősüléstől.

A házak kiürülnek, a tanyák, a puszták, majd végre a falu is teljesen elnéptelenül. A kicsiny örökségeket eladják, a nagy és középbirtokosok, a kik a falusi népességnek tapasztalt, tanult és a gazdasági haladás iránt fogékony részét alkotják, mely képes a mezőgazdasági gépeket felhasználni, a kellő munkakerő hiányában képtelenné válik a gazdálkodás folytatására. Lassanként elhagyja a falut. Oly telkek kerülnek újra, a melyeket évszázadok óta ugyanaz a család művelt. A mezőgazdasági haladás, a nemzeti termelés, az általános jólét megérzi ezt. Az élelmiszerek ára emelkedik.

De azért a gyárak és városok felé szüntelenül tart az átvándorlás.

Ime a nagy forradalom eredményeit tökéletesen tönkre-

* Le Développement Économique de la France. Paris. 1912.

teszi és paralizálja az, hogy a földbirtok kimondott szabadságát fentartani az utódok elmulasztották és egyoldalú gazdasági politikájukkal elbukni hagyják azokat a rétegeket, melyek fizikailag és sok tekintetben erkölcsileg is a nemzetnek legtöbbet érő része. A megrendülő talajt, a föld haldoklásának szomorú következményeit semmiképpen sem tudják ellensúlyozni a városokban elért eredmények. A helyzet azonban itt még sem oly vigasztalan, mint Angliában. Okos és előrelátó férfiak aránylag már rég keresztülvitték a mezőgazdasági vámk felélesztését, 1884-ben megalkották a syndicatusokról szóló törvényt, bőséges előlegekkel támogatják a falusi szövetkezeteket. Csak az a baj, hogy a társadalom egészben véve beteg s a törvényhozás és igazgatás nem egy esetben bénítja meg az egyén törekvéseit és szoktatja le a kezdésekről őket. *Méline* jelszava: *Retour à la Terre* jelzi azt az irányt, a melyet a francia közéletnek venni kellene.

A mi bennünket illet, talán mi még egy kissé jobban állunk mint a francziák. A haladásnak keresztelt modern szellem szerencsére még nem hóditotta meg egészen a falut. A régi hagyományok, az ősi egyszerűség, az öröklött ideálokhoz való ragaszkodás még nem pusztult ki egészen a szivekből. De az utak meg vannak egyengetve. A napisajtó termékei eljutnak ma már a legtávolabbi falukba is, de ezekből ugyan mind kevesebb alkalmat merít a paraszt, hogy erkölcsileg emelkedjék, érzelmei nemesbüljenek. A nemzeti törekvések legjava nálunk is a városok felé fordul és ez alól az egyes, erős akarattal is nehezen képes magát felszabadítani. Hasonlítsák csak Önök össze a főváros aszfaltos, világított utczáit, fényes mulatóhelyeit és az életet, mely ezekben folyik a faluéval. Amott minden emelkedésről, fejlődésről és erőről tanuskodik. Oda pontosul össze a hatalom, az esztetikai élvezetek, a tudományoknak és művészeteknek minden vívmánya, a mely érdemessé teszi az életet arra, hogy éljünk. A nagyváros könnyebben megközelíthető, mint valaha. Az ott nyíló alkalmak a munkára, azok nagy részének a kik beléizleltek az aszfalt költészetébe, mihamarabb értékesebbé lesznek a szülőfalu esti harangszavánál és egyszerű élvezeténél. Hiszen a faluban, úgy ősszel és télen olyanoknak, a kik jobbhoz szoktak, élni alig lehet. A rossz, kövezetlen, sáros utak, a szakadó eső, az esti

sötétség, az egész élet unalma és egyhangúsága tűrhetlenné válik. A ki teheti, igyekszik tovább, a nagyvárosba, vagy Amerikába, a mint már lehetséges. E mellett kevesen vannak, a kik reá utalnának, mindez miért van így, és ez a vigasztalan út hová vezet? Sokan úgy fogják fel, mintha az a távolság, mely ma a falu és a város között van, természetes és ki nem küszöbölhető lenne. Ezzel szemben merem azt állítani, hogy a bajoknak tetemes része annak az egyoldalú fejlődésnek az eredménye, a mely létrehozásában részt vett a törvényhozás, szolgálatában áll a közigazgatás és bűnös benne a napisajtó is. Állandóan működésben vannak oly tényezők, a melyek alkalmasak arra, hogy a helyzetet még inkább megromítsák. Az *általános hadkötelezettség* révén a falu elveszti legtöbbet érő fiait, mert azoknak nagyrésze nem jut oda soha vissza. A hitelszervezet úgy van megteremtve, hogy a faluban felgyűlő fillérek és koronák a nagy és nagyobb városok felé vegyék útjukat. A magyar postatakarékpénztár fiókjai például felszívják még a legkisebb ember filléreit is és azután állami kötvényekbe fektetik be. A polgári törvénykönyv, panaszkodnak a francziák-, az a bárd, a mely az örökségeket szilánkokká hasítja. A falu embereiből kivész az a tudat, hogy ők politikai és társadalmi téren számítanak. A döntő a közvélemény, a napisajtó, a főváros hangulata, de nem a szétszórt milliók, nehezen szervezkedők tömege. A mult romjain fészket rakó rétegek értették annak a módját, miként kell az egyenlőség hangoztatása mellett maguk részére kiváltságokat biztosítani.

Az ipar és kereskedelem már több mint egy félszázad óta megkapta az érdekeit képviselő szervezeteket, ellenben a földet bírók és művelők millióinak még ma is képviselő nélkül kell szűkölködniök. A törvényhozást, habár ebben a tekintetben az utolsó időkben sokat javult a helyzet, a mint láttuk nem lehet felmenteni az alól a vád alól, hogy nagy része volt az egyoldalú politika érvényesülésében. De végül a törvényhozás termében rendszerint csak is olyan javaslatok emelkednek törvénnyé, a melyeket a közvélemény, a törvényhozó testületen kívülálló szervek és testületek valamely társadalmi osztály érdekében fekvőnek és a haladás követelményének állítottak fel. Ez az előkészítő munka azonban az agrárkövetelményekre nézve, ha nem is hiányzik tökéletesen, de mégis

nagyon hézagos mértékben van meg. A két központi testület, az *OMGE* és a *Magyar Gazdaszövetség* igyekszik ugyan kötelességét ebben az irányban megtenni, de a vidéki gazdasági egyesületek között nagyon kevés akad, mely a mezőgazdaság technikájának tökéletesítésén túl hajlandó volna az agrár politikának nagyon göröngyös ösvényén haladni és bonyolult kérdésével foglalkozni.

Maga a napi sajtó is, a mely nem győz betelni saját magának bámulásával, sok mulasztást követett el s követ el ma is. A nagyvárosi kedvtelések, a sportnak mindenféle fajtái, hogy még rosszabb dolgokról ne beszéljünk, buzgó méltatást találnak hasábjain. A mi azonban a földművelők millióit érintené, a mi tehát komoly és nagy nemzeti érdek, azt rendszerint unalmasnak találják és sem helyet, sem tért nem hajlandók neki szorítani. Mi minden szorul belé abba az *unalmas* kifejezésbe, melylyel a szerkesztők a mezőgazdaság érdekében írt cikkeket elutasítják, milyen elrejtett célzatok, melyek a szerkesztő elhatározását irányítják, azt azok, a kik valaha az újságírás műhelyébe bepillantottak, tudni fogják. A napisajtó munkásai egyébiránt természetesen vesztik el érzéküket a falu iránt. A környezet, a melyben mozognak, a célok, a melyeket maguk elé tűztek, nem olyanok, melyek a falu csendes, egyhangú munkája iránt szeretetre hangolhatják őket. Az a munka, a mely a koralszigeteket építi s a mely a természet lassú és folytonos változását előidézi, kétségkívül nagyon fontos az emberi nemzedékekre nézve, de nem jár zajjal, szenzációval, nem alkalmas arra, hogy szűk felfogású és felületes lelkek figyelmét lekösse, tehát nem is igen törődnek vele. A hirdetések, melyek oly hatalmas ösztönzői és irányítói a napisajtó életének, nagyrészt az ipar és kereskedelem szolgálatában állanak és éppen ezért nem lehet csodálkozni azon, ha a napisajtó, elfeledve univerzális hivatását, kezd csak olyan érdekek iránt fogékony lenni, a melyek egyzersmind a vele szövetkezett plutokrácia érdekei. Ezekhez a tényezőkhöz azonban járulnak mások is, a miről *Nagy Ferencz* panaszkodott s a gazdasági életünk kommerzialisálásának nevezett el, megvan ma is. Az egykori kereskedelmi államtitkár s a kereskedelmi jog egyetemi tanára egy a Magyar Jogászegyletben tartott előadásában* azt a felfogását hangoz-

* Visszapillantás keresk. és váltótörvényünk 30 esztendejére. 1907.

tatja, hogy *valamint hiteltörvényhozásunk, azonkép a kereskedelmi törvény is túlzott s a gazdasági térre egészen indokolatlanul átvitt liberalizmusnak hódol, mely lehetővé teszi, hogy a gyengébb társadalmi osztályok az erősebbek által kizsákmányoltassanak.* Azután elősorolja, hogy mily megszorító intézkedésekre volt szükség mihamar a nagyon szabadelvű merkantil törvények életbeléptetése után. A visszaélések különösen szaporodtak az árúkészlet ügyletnél, az üzletek átruházásánál, a gabona elővételeknél. Hatálytalanok voltak a részvénytársaságok és szövetkezetekre vonatkozó korlátoló intézkedések, mert különösen a szövetkezeti alakot használták fel a közönség kizsákmányolására. A biztosító társaságoknál és biztosító ügyleteknél szintén számtalan per keletkezett kereskedelmi törvényeink intézkedéseinek fogyatékosága miatt. A nem kereskedelmi osztályokra nézve a legnagyobb kár abból származott, hogy a kereskedelmi törvény már akkor is hatályos, ha az ügylet csak az egyik fél részéről kereskedelmi természetű. Sőt az *adás-vétel kereskedelmi ügyletnek mondották ki még akkor is, ha egyik fél sem kereskedő.* A kereskedő fogalmát oly mértékben terjesztette ki a törvény, hogy alá tartozik a legtöbb iparos, néha még a földbirtokos is. Ennek következtében a nem kereskedő osztályokat ugyanazon jogi elbírálás alá fogták, mint a kereskedőket. Így, folytatja tovább Nagy Ferencz, az egész társadalom jogilag *kommerzializáltatott.* Mi volt ez egyéb, mint a kereskedelmi felfogás Procrustes ágyába szorítása oly rétegek gazdasági életének, melyek igen sok esetben, nemcsak hogy kereskedők nem voltak, hanem azokkal erős ellentétben is álltak?

Milyen állapotok fejlődtek ki ezen az alapon, arra nézve álljanak itt ugyancsak Nagy Ferencznek a következő megjegyzései :

«Lehet-e követelni az egyszerű földmívelőtől, a kinek nem a kereskedelmi jogról, de jogról egyáltalában fogalma sincs, hogy mihelyt megkapta a gépet, azt haladéktalanul megvizsgálja, a hiányokról az eladót azonnal értesítse, mert különben a gép az övé, sőt fizetni tartozik, ha még oly rossz is? Tudja-e az ilyen jámbor ember, hogy ha meg nem akarja tartani azt a rossz portékát, a mit kapott, azt nem küldheti egyszerűen vissza, hanem köteles az eladó rendelkezésére bocsátani s egyelőre megőrizni? S vajjon számot tud-e vetni azzal a kockázattal, a mely

öt érheti, ha gabonáját előre eladván, a gyenge termés miatt nem tudja szállítani s most a vevő az időközben tetemesen fel-
szökött tőzsdei vagy piaci ár szerint követel tőle kártérítést? Az a számtalan per, a mely ilyen és hasonló esetekben a bírósá-
gokat foglalkoztatta s folyton a legnagyobb mértékben igénybe
veszi, az a sok igazságtalan és romlást okozó végrehajtás, mely-
nek a tapasztalatlan és tájékozatlan kisemberek a kereskedők
által jól ismert s általuk gyakran rosszhiszeműleg kihasznált
törvényes és szokásos intézkedések miatt ki voltak és ki vannak
téve : szomorú bizonysgot szolgáltatott arra, hogy ez az egyen-
lősítés a kereskedelmi jog szabályainak alkalmazásával nem
volt üdvös hatású, hogy az a túlzott kommerzialisálás, melyet
a kereskedelmi törvény inaugurált, sokkal nagyobb kárral járt
a nagyközönségre nézve, mint a mennyi hátránnyal járt volna
a kereskedőkre nézve, ha a velük szerződő nem kereskedői
osztályok a magánjog enyhébb intézkedései alatt maradtak
volna.»

Talán legérdekesebb azonban a régi *perrendtartás 35. szakasza*, a mely szemben ezzel az általános és természetesnek jelzett jogi elvvel, mely szerint mindenki csak saját bírója előtt perelhető, megállapította az úgynevezett könyvkivonati illetékességet, a mely szerint azután a szegény parasztok százai és ezrei voltak idézhetőek az ország minden részéből a fővárosba, és ha meg nem jelentek, a mi legtöbbször megtörtént, a bíróság persze a felperesnek adott igazat, megpecsételve a könnyelmű és tehetetlen adós sorsát. Azt, hogy ily módon sokszor egész falvakat fosztottak ki, tudjuk mindannyian. A hires paragrafus azonban, a mely legjobban és legmelegebben beleütközött a jogegyenlőségbe, a melynek el nem tagadhatólag kiváltság jellege van, mégis csak nagy erőfeszítések árán volt úgy, a hogy kiküszöbölhető.

A *papirosbuza*, a mint népszerűen a fedezetlen határ-
időzletet nevezni szokták, szintén egy olyan kérdés, a melynek megoldását közel két évtized óta sürgetjük. Csodálatos módon azonban itt a külföld példája, mely más esetekben döntő szokott lenni, nem hat. Németország és utána Ausztria már régebben eldöntötték e kérdést, a mely minálunk még mindig csak a felszínen uszik, mert nem igen akad miniszter, a ki megoldására vállalkoznék. A gazdákat rendszerint maradisággal és konzer-

vativizmussal vádolják és a túlsó tábor szereti magának kisajátítani a haladás és emelkedés iránti hódolatát. Merkantilista uraink azonban azonnal konzervativakká alakulnak át, mihelyt érdekeikről van szó és reakciónak bélyegzik azt, mi a haladás és kétségtelenül szélesebb rétegek érdeke, mint az övék. Egy harmadik jellemző tény az, hogy habár a *kartellek* és *trustók* maholnap kisajátítják a nemzet egész gazdasági életére nézve azt a jogot, melyet idáig a nemzeti szuverenitás tartozékának tekintettünk: a polgárok megadóztatását, s habár napról-napra van alkalmunk látni azokat a visszaéléseket, melyeket e téren elkövetnek, nem tudunk egyetlen kormányt sem az európai szárazföldön, mely e darázsfészekbe bele mert volna nyulni és komolyan megkísérlette volna visszaszerezni a plutokraciától az elfoglalt területeket. Több mint másfél évtized óta küzdünk a *kartell*-törvényért. *Hegedüs Sándor* annak idején meg is bizta *Ráth Zoltánt* az anyag összegyűjtésével, de sirba szálltak mindketten, a nélkül, hogy ennek a munkának legkisebb eredményét is megérhették volna. A *kartellek* és *trustok* itt-ott az államnak egyenes támogatásával vigan dolgoznak tovább, sikeresen tágitván a hasadékokat a nagyon szegények és nagyon gazdagok között.

Ezekkel szemben azonban reá lehet és reá is kell mutatnunk arra, hogy a 90-es évek elején megindult egészséges reakciónak még is sikerült a nemzet javára nagy eredményeket elérni és az a fokozódó jólét, a gazdasági viszonyoknak örvendetesebb fejlődése, a melynek jeleit elég sűrűn tapasztaljuk, sok részben ennek köszönhető. Történelmi jelentőségű tény s a baj elterjedt voltát bizonyítja, hogy nagy Németországban és minálunk szinte egyszerre indult meg a gazdasztály tömörítésére és szervezésére irányuló mozgalom. *Ruprecht* ranserni bérlő felhívása, melyben pályatársait harczbászallásra buzdítja s veszélyeztetett érdekeik védelmére szilárd politikai szervezkedést követel, 1892 december 21-én jelent meg, 1893 február 18-án alakul a Gazdaszövetség azzal a czéllal, hogy a gazdákat politikai pártállásuk és birtokuk nagyságára való tekintet nélkül egyesítse s a mezőgazdaság érdekeinek fontosságuknak megfelelő képviselőt biztosítson a törvényhozásban.

Az alakulás, melyben a birodalom minden részéből össze-

sereglett gazdák vettek részt, forduló pont a német mezőgazdasági politikában s reánk nézve is érdekes, mert vezetői az 1896-ban Budapesten tartott nemzetközi gazdasági kongresszuson szoros viszonyba léptek a magyar mozgalom vezetőivel. E mozgalom szinte egy időben a némettel, mert 1893. június 5-én már biztosítva volt a *Hazánk* napilap alapítása, mely programjába fölvette a mezőgazdasági érdekek s a kis ember védelmét, a nagy ingó tőke arányos megadóztatását, a hitel szervezését, a kartellek szabályozását, a felesleges közvetítés kiküszöbölését, a nemzeti birtokpolitikát és sok mást, mi akkor az újság ingerével hatott, de ma már átment a gyakorlati életbe. *Károlyi* Sándor gróf és társai még 1886-ban alapították a *Pestmegyei hitelszövetkezetet*, mely apja lett az Országos Központi Hitelszövetkezetnek, majd 1898-ban az áruuzsora kiküszöbölésére a *Hangyá-t*, mely ma már ezernél több csatlakozott fogyasztószövetkezetet ölel magához s mult évi forgalma kerekszám 24 millió volt. 1891-ben létesült a *Magyar Mezőgazdák Szövetkezete*, 1898-ban a *Gazdák Biztosító-Szövetkezete*, a *Magyar Gazdaszövetség* s az *O M G E.*-vel kapcsolatosan a *Gazd. Egyesületek Országos Szövetsége*. A társas érintkezés központjává, az eszmék és tapasztalatok kicserélése végett alapítják a gazdaköröket, népházakat, melyeknek hivatása lelket és elevenséget önteni a falu egyhangú életébe. Mily babérokat szerezhetnek e téren a jegyzők, bírák és járási tisztviselők, mily eredmények jutalmazhatják itt fáradozásukat, azt érinteni elég. Kis eszközökkel s alig több mint némi jó akarattal talán seholy sem lehet határozott eredményhez jutni, mint ezeken a mezőkön.

Dicsekvés nélkül elmondhatjuk, hogy az agrármozgalom vezető férfiai által kifejtett, a gazdasági élet legfontosabb köreit felkaroló tevékenység a mult passzivitásával szemben szinte bámulatos és e mellett gyümölcsöző is. Az eredmények, melyekre reá mutathatunk becsesek gazdaságilag, de erkölcsileg még inkább, mert erélyt, önbizalmat öntenek a falu lakóiba s ébren tartják náluk ez érdekek közösségének tudatát.

Politikai téren nehezebben haladtunk előre. Bizonyos köröknek, melyek addig a közigazdasági politikában döntők voltak és szerencsésen oda juttatták az országot, hogy az eladósulás és kivándorlás évről-évre rémületes arányokban erősült,

ez új törekvések, melyek alkalmasak voltak hatalmuk csorbítására, épen nem tetszetek, megindult tehát úgy a nyílt, mint a rejtett munka megbénításukra. Törekvéseink jogosultsága azonban annyira nyilvánvaló, a merkantil tábor céljai oly kevéssé egyeztek a nemzeti érdekekkel, hogy habár maga a nagy és középbirtokosság egészében csodásan kevés aktiv támogatásban részesíté e törekvéseket, azok sikere még sem maradt el, sőt már 1896-ban, tehát a *Magyar Gazdaszövetség* alapításának évében tartatott meg Budapesten az a nemzetközi kongresszus, mely alaposan végzett azzal a túltermelési elmélettel, a mely éveken át palást volt a spekuláció üzelveinek fedezésére és ürügy a gazda munkájának leszorítására. A második eredmény az úgynevezett *örlési forgalom* beszüntetése, a melynek segítségével élelmes kereskedők éveken át vámmentesen hozták be a gabonát, főleg a balkáni államokból. Ehez csatlakozott a *börze* reformjára vonatkozó követelés azzal a megokolással, hogy a gazdasági élet irányítását, az árak megszabását egy igen csekély számú tagokból álló, senki-nek sem felelős, tényleg egészen *souverain* magántársaság kezére bízni veszedelem nélkül nem lehet. 1896-ban tényleg összeült egy nagy szaktanácskozmány, mely számos ülésen foglalkozott e kérdés részleteivel, munkálatai egy vaskos kötetben meg is jelentek. A megoldás azonban máig sem történt meg. Ugyanezt mondhatjuk a *homestead* meghonosítása tekintetében.

A még mindig nagy terjedelmű uzsora megfékezésére még 1902-ben rendezett a *Magyar Gazdaszövetség* egy nagyon tágas körű, közéletünk előkelőségei által nagy figyelemmel kísért tanácskozmányt, a melyben részt vettek kiváló jogászok és más szakférfiak. Az értekezlet sikere oly nagy volt, hogy az akkori igazságügyi miniszter az értekezletben leszűrődött nézeteket felhasználva, sietett kidolgoztatni egy törvényjavaslatot és azt be is nyújtotta a törvényhozáshoz. De sajnos, ez a javaslat törvényerőre még ez ideig sem birt emelkedni.

Évek sora óta élénk harcot folytatunk az *idegenkéz*, azaz idegen birtokosok térfoglalása ellen. Abban a nézetben vagyunk, hogy a magyar földet korlátozás nélkül kiszolgáltatva a külföldi tőkében erős egyéneknek, segítünk elmetszeni azokat a legértékesebb szálakat, a melyek nemzetünk legjobbait, sőt az egész nemzetet magát évszázadokon keresztül e földhöz

kötötték. A gazdasági erők szabad játékára s arra számítani, hogy a mutatkozó bajokat maga a mezőgazdasági élet fogja orvosolni, itt nem lehet. Nagyon jól tudjuk ugyanis, hogy az ipar és a kereskedelem általában bővebben jutalmazza művelőinek fáradságát, mint a csekély hasznot adó mezőgazdaság. Éppen azért a legnagyobb veszedelmeknek tesszük ki a nemzetet, ha ennek a ténynek konzekvenciáját levonni és ellene törvényhozási uton eljárni késlekedünk.

Ellenben igen jelentékenyek azok a sikerek, melyek *Darányi* Ignác két rendbeli miniszterségéhez fűződnek. Sikerült neki az erősödő mozgalom felhasználásával, szivós és kitartó munkával, a mi igazán megérdemli a legnagyobb elismerést, viruló, vagy legalább is kielégítő állapotot teremteni oly mezőkön, a hol előbb csak panasz, sőt kétségbeesés kiáltásai hangzottak fel. A *borhamisítók* ellen folytatott küzdelemmel s az úgynevezett olasz *borvámzáradék* megszüntetésével elérte azt, hogy a magyar bortermelő gazdák annyi súlyos csapás után kielégítőbb helyzetbe jutottak. Az ország felvidékén megindított hegyvidéki akcióval százezerek sorsát javította és tette elviselhetőbbé. Az 1906-ban életbelépett *agrárvámtarifában* sikerült az egyenlőséget az iparos és mezőgazdaság körében helyreállítani, a mely eddigi közgazdasági életünknek legnagyobb hézagát, vezérlő politikusainknak legnagyobb bűnét tüntette el. A *telepítésről* és *parcellázásról* szóló törvényjavaslata és az, mely megbizásából a mezőgazdaságnak óhajtott törvényes *képviseletet* adni, sajnos, nem emelkedhetett törvényes erőre. A minden felől, leginkább pedig Erdélyből felhangzó panaszok azonban eléggé bizonyítják, hogy az okos nemzeti birtokpolitika fejlődésünknek feltétele s jövőnk egyik főbiztosítéka, megvalósítása tehát életkérdés e nemzetre nézve.

Mindezek bizonyítják, hogy az agrártörekvés reakció a nagyipar és a kereskedelem egyoldalú túltengése s azon visszaélésekkel szemben, melyekkel a plutokrácia uralmát megalapozni szokta. Ez a reakció szükséges és egészséges, mert csak is ez uton érhetjük el, hogy a nagyon szűk körre szorított szempontok által dominált fejlődés helyébe általánosabb lép. Minden kornak és fejlődésnek megvannak a maga hézagai, talán hátrá-

nyai. Az ipusztriális fejlődés, amelybe a XVIII. század óta Európa lassanként belejutott, nem dicsekedhetik azzal, hogy e tekintetben kivétel volna. A felületesek azt hiszik, hogy a vagyon gyűjtése a nagyipar segítségével folyhatik évszázadokon át. Azonban a gondolkodók más véleményen vannak s nem kisebb ember, mint *Méline*, mutat arra, hogy az iparos fejlődés már csak azért sem lehet végtelen, mert minden nemzet iparossá úgy sem lehet. Kell, hogy legyenek mezőgazdasággal foglalkozók is. Az ipari fejlődésnek az a túltengése, mely az egyoldalúság eredményeként máris bekövetkezett, mezőgazdaságunk elhanyagolásával, karöltve erősen érezteti hatását az élelmiszerek megdrágulásával. A földet, folytatja tovább *Méline*, pillanatra megfosztotta trónjától az ipar, amely csodálatos ragyogásával nagy reményeket keltve, mindenek figyelmét, az összes szellemi erőket magához vonzotta. A földművelést alsórendű, közönséges mesterségnek nézték, pedig az legelső az összes iparok között, nemcsak azért, mert legszükségesebb, hanem a dolgok tudományos rendjében is a legfelső fokon áll.

Eljött a pillanat, melyben fel kellett lépni a túlzott iparos áramlattal szemben. Meg kellett adni ennek természetes ellen-súlyát, átalakítván a földművelést oly medenczévé, a melyben a munkászek feleslege elhelyezést talál. A szocziáldemokrácia, az államfelforgató anarchizmus, a nagyvárosokban kifejlődő vállalatalság és erkölcstelen életmód, ha ellensúlyt nem talál a vidék és falu becsületes és egyszerű konzervatívizmusában, meg-rohasztja a társadalmat és bukásba viszi az államot. Városi életünk, a mint azt a *Magyar Tudományos Akadémiában* a mult év telén tartott előadásomban vázoltam, a vidék erőiből táplákozik. Alig van nagyobb városunk, mely bevándorlás nélkül, tehát természetes uton fejlődni bírna. Az új jövevények nélkül csaknem mind — Szegedet és Kecskemét kivételével — elsenyvedésre lenne ítélve. A legnagyobb döreség, elfogultság, szűk, rövidlátó önzés nélkül lehetetlen tehát azon agrártörekvések jogosultságát eltagadni, a melyek az egészséges fejlődés érdekében a legnagyobb nemzeti érdekek érvényesülését követelik.

A szövetkezeti élet eddigi eredményei értékes bepillantást engednek a népünk lelkébe. Ha azokat ismerjük, tanuljuk meg igazán becsülni a parasztot egyszerű becsületeségével, a melynek segítségével nagyobb sikereket tud elérni, mint a műveltebb,

mozgékonyabb, de erkölcsi tekintetben fogyatékos városi elemek. A francziák dicsekedve említik azokat a sikereket, melyeket szindikátusaik az 1884-iki törvény alapján elértek. Ezek kétségkívül nem is csekélyek. Nekünk azonban reá kell mutatni arra, hogy ugyanaz az eszköz, mely a kisbirtokosság kezében a gazdasági és erkölcsi emelkedésnek legértékesebb előmozdítója, a gyári munkásság és a nagyvárosi elemek kezében az állami és társadalmi rend megbontásának eszközévé vált. Ez alapon létesülnek ugyanis azok a szindikátusok, a melyek nyílt hadat üzenve az államnak, rendezik a póstások, tanítók és egyéb állami alkalmazottak körében a társadalom és államellenes mozgalmakat, a melyeknek középpontja a híres *Conseil Général du Travail*. A reakció tehát, mely ezekkel a törekvésekkel szemben az agrár-rétegekből kiindul, nem valami mesterséges és mondvacsinált kezdeményezés, hanem az életfelfogásnak, a foglalkozásnak és az ideáloknak különbözőségén alapul s egyrészt erkölcsi, másrészt gazdasági, tehát politikai is.

Arra a kérdésre, hogy melyek volnának azok a közelebbi feladatok, a melyeknek megvalósítását e mozgalomtól várni kell, a felelet a következőkben vonható össze.

Emelni kell a mezőgazdasággal foglalkozó népesség önzetét, tudatossá kell náluk tenni azt, hogy a földművelés elsőrendű gazdasági foglalkozási ág és fontosságban, előkelőségben nem áll a többiek mögött. Iskolázni kell a falusi rétegeket, beléjük oltani a szervezkedni tudás művészetét és ez uton a szétszórt erőket egyesítve, lehetővé tenni nagy eredmények megvalósítását.

A multból maradt feladatok között egyike a legfontosabbnak a *nemzeti birtokpolitikát* szem előtt tartó, a parcellázások visszaéléseit korlátozó törvényjavaslatnak, ezzel kapcsolatosan az érdekképviseleti törvénynek megalkotása. A *gabona és értéktözsdek reformja*, a *fedezetlen* határidőüzlet korlátok közé szorítása. Mindezeknél azonban fontosabb a földbirtok gazdagságát megsemmisítő évről-évre fokozódó *eladó-sulás* korlátozása, a terhes adósságoknak törlesztésessé való átalakítása, s mind az, a mit röviden *új tehermentesítésnek* nevezünk. Ehhez kapcsolódik a *középbirtokosság* helyzetének megerősítése, mert senki sem tagadhatja, hogy ilyen mérséklő és vezető hazafias réteg nélkül a jövő ingatag alapokon fog

nyugodni. A *vámvédelemnek* a mezőgazdasági termékekre való fentartása az új kereskedelmi szerződések megkötésénél egyik legfőbb feladat és az is fog maradni. Ehhez kapcsolódik a fix fizetéssel rendelkező társadalmi rétegek helyzetének könnyítése, nemcsak a fizetések emelése, hanem a mezőgazdasági cikkek olcsóbbá tétele által. Ez felfogásunk szerint be fog következni a termelés fokozódásával, ehhez azonban első sorban olcsó tőke és könnyen hozzáférhető hitel kell. Ez a *hitelforrások decentralizációját* és oly szervezet alakítását követeli, a melynek segítségével az olcsó hitel meg legyen nyitva a legalsó rétegek és a legtávolabbi hitelkeresőknek is. Ily módon reméljük, hogy sikerülni fog mérsékelni s idő folytán nagyrésztben ki is küszöbölni azt az irányzatot, mely a kereskedelmi világ elveit átvive a mezőgazdasági térre, az árucikké aljasított földdel a legnagyobb vásárt üzi s annak forgalmát helyesnek, jónak és szükségesnek tünteti fel. Pedig a megrendült állandóság helyreállítása elsőrendű érdek. Ahol a föld tisztán spekuláció tárgya, elszakadnak azok az erkölcsi kötelek, a melyek a tulajdonost szerencsésebb körülmények között hozzá kötik. Ellenben a mikor az apáról fiúra szálló örökség szent hagyaték, a mit megőrizni, javítani, szaporítani az újabb és újabb nemzedékeknek egyik legértékesebb feladata a helyzet gazdaságilag is kifogástalanabb. Az a darab föld, a melyet az apa verejtéke öntözött, az értelmes fiú kezében többet fog érni, mintha új tulajdonosnak kellene a föld természetét, a klimát és a boldogulásnak egyéb feltételeit kitapasztalni. A kereskedelmi törvény reformja s ez uton a gazdasági életnek felszabadítása a *commercialisálás* békőiből nemcsak a gazdáknak, hanem az egész nemzetnek érdekében áll.

Ezeknek a nagy földeknak megvalósításában kiváló részt biztosíthat magának a magyar jogászvilág és a közigazgatás vezető emberei, ha kellő rokonszenvvel kísérik törekvéseinket és átérzik azon nagy fontosságot, melyekkel az előadott eszmék bírnak. Az igazságnak, a jónak, a haladásnak szelleme egyaránt kényszeríteni fogja őket arra, hogy a hátrányok kiküszöbölése s a jobb idők előkészítése körül ők is megtegyék a lehető legtöbbet. A közigazgatás tisztviselői benne állnak a mindennapi élet forgatagában. Akarva, nem akarva, kénytelenek érezni annak hatását. Ellenben a bírák és ügyészek könnyebben elzárkózhatnak ezen

követelmények elől, de ha ezt teszik, saját maguknak lesz kárára, mert az általuk végzett munka és a helyesen megoldandó föl-
 adatok kívánják, hogy minél közelebb jussanak a gyakorlati
 élet szívveréséhez. A legutóbb Bécsben megtartott német jogász-
 gyűlés tárgyai között leginkább megragadta figyelmemet az a
 kérdés, mikép volna lehetséges a bírákat és ügyészeket köze-
 lebb érintkezésbe hozni a gyakorlati étellel? Az előadók el-
 ismerték, hogy sokakban megvan a hajlandóság az ettől való
 elidegenülésre — *Weltfremdheit* — és ezeknek meggátlására köve-
 tették a közgazdasági és szociális oktatás kiterjesztését, az
 egyetemen és azon túl. Nekem úgy látszik, hogy a németeknek
 igazuk van s a jelzett célok elérésének egyik leghathatósabb
 eszköze, ha a jogászok és a közgazdasági tisztviselők minél több
 szimpátiával kísérik a mezőgazdaság problémáit. Akkor be fog-
 ják látni azt is, hogy az agrártörékvések sikere nemcsak a föld-
 művelés újjászületését, a földművelő- és birtokososztály megerő-
 sődését, boldogságát, hanem a többi rétegek emelkedését is
 jelenti. Az a nagy változás, mely a legutóbbi évek alatt, főleg
 a Darányi-féle vámtarifa életbeléptetése óta beállott, ebben a
 tekintetben meg nem czáfolható bizonyíték. Az ipar és keres-
 kedelem Magyarországon soha határozottabb lendületet nem
 vett, mint azon idő alatt, a mikor végül a végzetesnek hirdetett
 agrártörékvések legalább bizonyos fokig érvényesülhettek.
 Ez is mutatja a merkantil világ ítéletének mélységét és hibát-
 lanságát. Jelenti ez az érvényesülés a nemzeti munka védelmét,
 legrégebb és legértékesebb iparágunknak, a mezei gazdál-
 kodásnak emelkedését. De jelenti azt is, hogy a vidék munkás-
 kezei nem lesznek kénytelenek a nagyvárosok proletár csa-
 patait szaporítani. Ez által gyengítjük a felforgató törekvéseket
 s a csillogó, de tulajdonképen tartalom nélküli élet helyett
 a nemes egyszerűség, és a régi becsületes ideálok tiszteletét
 erősítjük meg. A gazda képes lesz munkását jobban megfizetni,
 a falvakban épülő kicsiny házikók száma szaporodni, a fogyasz-
 tás emelkedni fog és talán elérjük végül azt, hogy a közvéle-
 mény többre becsüli majd azt, ha a kicsiny házakból testben
 és lélekben kifogástalan nemzedékek, itt-ott tehetségek és jel-
 lemek kerülnek elő, mint a nagyváros bérkaszárnnyáit, a melyek-
 nek szűk falai között eltörpülnek a felszárnyaló törekvések, el-
 csenevész a test, és kihal a vallásosság.

Verulami *Bacon*, a tragikus életű filozófus és államférfiú, abban a nézetben volt, hogy a hol a gazdag emberek vagyonukkal a mezőgazdasághoz lehajolnak, a gazdagság bámulatos mértékben emelkedik. Merném azt mondani, hogy még annál is nagyobb hatása van a nemzeti vagyon emelése körül annak, ha a tudásban gazdag férfiak tekintik életük egyik legfontosabb feladatául a mezőgazdaság emelését. Ennek a tevékenységnek két ága van. Egyik a gyakorlati gazdálkodás, a másik pedig oly közgazdasági politika megteremtése, mely az egyéni gazdálkodásnak sikert biztosít. Ez utóbbi nálunk a legutóbbi időkhöz nagyon el volt hanyagolva, ennél fogva az előbbi sem vezethetett nagy sikerre. Most a mikor az agrár törekvéseknek első gyümölcsei már megértek, láthatjuk, mennyire igazuk volt azoknak, a kiknek nézete szerint a jövedelmes mezőgazdaság aranybánya az egész nemzetre nézve. Alapja jólétének, csak ezen a talajon virulhat az ipar, a kereskedelem s a szabad művészetek. Nem hiába mondják tehát, hogy minden bölcs és okos nép politikájának legfontosabb részéül tekintette azt, hogy fejlesztéséhez tőle telhetőleg hozzájáruljon. Önökön áll, tisztelt Uraim, vajjon ennek az igazán szép munkának óhajtanak-e részesei lenni?

A Magyar Gazdaszövetségnél

Budapest, IX., Üllői-út 25.

megszerezhetők a következő művek:

- Vissza a faluba.** Irta *Jules Méline*. (Fordította *Mauks Gy.* Bevezetéssel ellátta *Mailáth J. gr.*)
Ára 5.— K
- Szociálista programok.** Ismertetés és bírálat *Bernát Istvántól*. Ára 2.50 «
- Értekezések a társadalomtudományok köréből.** Ára 3.— «
- Bismarck, mint szociálpolitikus.** Irta *Mailáth József gróf.* Ára 1.— «
- Tizenkét év a Magyar Gazdaszövetség történetéből.** (Tagoknak ingyen, 20 fill. portódíj.) Ára 5.— «
- Az általános választói jog eredményei.**
Irta *Bernát István*. Ára 1.— «
- A magyar földbirtok tehermentesítése.**
Irta *Bernát István*. Ára... .. 3.— «
- Károlyi Sándor gróf élete és munkája.**
Szerkesztette *Kolosváry Lajosné*. Ára 1.— «
- Agrárpolitika.** Irta *Bernát István*. Ára 2.— «
- Károlyi Sándor gróf és a magyar föld.**
Irta *Schandl Károly dr.* Ára 1.— «
- Katonaügyi tanácsadó.** Irta *Steuer György dr.*
Ára 1.— «

MAGYAR GAZDASZÖVETSÉG

==== BUDAPEST, IX., ÜLLŐI-ÚT 25. SZ. ====

A Magyar Gazdaszövetség, melyet Károlyi Sándor gróf, a nagy gazdavezér alapított és amelynek ezidőszerinti elnöke Darányi Ignác, igyekszik fölébreszteni, kötelességének tudatára juttatni a nemzetnek azt a részét, mely hivatva van a többiek vezetésére. Szervezi a szétszórt erőket és megismertette őket a magunk bajaival, a jobb és szebb jövő érdekében tevékeny munkára serkenti őket. Nagy tevékenységet fejt ki a falvak lakóinak helyes mederben való szervezése ügyében és azért, hogy őket a tömörülés, szövetkezés gondolatával és előnyeivel megismertesse.

A Magyar Gazdaszövetség az Amerikából visszatérő magyaroknak céltudatos módon való elhelyezése érdekében nyilvántartja az olyan birtoktesteket, melyeken a visszajövők akár mint szövetkezetekben állott bérlők, akár mint tulajdonosok megtalálhatják itthon a boldogulhatást.

A Magyar Gazdaszövetség a szétszórt erők egyesítésével közremunkál új telepek alakításánál, szervezi a földhaszonbérlo szövetkezeteket, a fogyasztó és értékesítő szövetkezeteket. Megkeresésre falusi gazdaszövetségeket alakít. Ingyen ad tanácsot, felvilágosító szót minden hozzá fordulónak bármely gazdasági és szövetkezeti kérdésben.

A Magyar Gazdaszövetség tagja lehet minden magyar honpolgár és a köz javáért dolgozó minden testület, ha magát évi 12 korona fizetésére kötelezi. Ezen tagság fejében jár a havonta megjelenő Magyar Gazdák Szemléje, vagy a Gazdaszövetség című hetenként kétszer megjelenő folyóirat. Naptárai: a Nép Barátja és Kisgazdák Naptára.